

Het Byzantijnse Rijk

EEN VERRIJKING IN DE KLAS - DOCENTENTBUNDEL

Anouk Doumen | 2019

Voorwoord

In het kader van mijn bachelorproef, heb ik een aantal lessen opgezet over het Byzantijnse rijk. Voor u ligt de docentenbundel, met de volledige uitwerking van deze lessen. Daarnaast bevat deze bundel ook lesmateriaal voor het Byzantijnse rijk. De gebruikte methodes kunnen ook toegepast worden op andere onderwerpen en zijn gericht op leerlingen vanaf leerjaar 3 aso, havo en vwo.

Wat begon als een taak voor het vak geschiedenis, is uitgemonnd tot een volledig lespakket. U kunt kiezen voor een les in de vorm van een hoekenwerk of het meer uitdagendere causaal netwerk. Ik heb geprobeerd om vernieuwende werkvormen in deze lessen te integreren.

Waarom het Byzantijnse Rijk zult u denken. In deze tijd van multiculturele samenlevingen is het Byzantijnse Rijk juist een onderwerp bij uitstek waar dit in samenkomt. Diverse aspecten maken het Byzantijnse Rijk fascinerend, wetende dat het ook zijn invloed heeft gehad op 'ons' Europa. Die multiculturaliteit is om te zetten naar samenwerkingsvormen tussen de leerlingen. Even uitbreken uit de normale gang van zaken, dat maakt het voor de leerlingen leuk en onvoorspelbaar.

Met trots bied ik u deze bundel aan.

Ik hoop dat u en uw leerlingen net zoveel plezier aan dit lesonderwerp hebben, zoals ik en mijn leerlingen dat ook hebben gehad.

Maastricht, 2019

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	1
2 Algemene inleiding	3
3 Causaal netwerk	4
3.1 Het causaal netwerk in de les	4
3.2 Waarom een causaal netwerk?	4
4 Hoekenwerk	5
5 Mindmap	6
5.1 Mindmapping.....	6
5.2 Concept mapping	8
6 Lesmethode 1: het Byzantijnse rijk in een hoekenwerk.....	10
6.1 Lesopbouw	10
6.2 Onderzoeksvraag en deelvragen.....	11
6.3 Materiaal.....	11
7 Het Byzantijnse rijk in een causaal netwerk	12
7.1 Lesopbouw.....	12
7.2 Materialen.....	13
7.3 Causaal netwerk – de opdracht	13
7.4 Beoordeling.....	15
8 Thema's van het causaal netwerk.....	16
Literatuurlijst	18
Colofon	19

2 Algemene inleiding

Er zijn twee lesmethodes ontwikkeld voor het onderwerp Byzantijnse rijk. In deze docentbundel staat achtergrondinformatie over de lesmethodes en extra uitleg over de lessen.

Lesmethode 1 is een hoekenwerk. Dit is meer voor de wat zwakkere geschiedenisklassen. Het Byzantijnse rijk wordt in vier onderdelen behandeld, waarbij elke groep met een ander onderdeel start. Aan het einde van de les krijgen de leerlingen een mindmap als synthese van de les. Voor leerkrachten die dit samen met hun leerlingen willen doen, is de uitleg over het maken van een mindmap ook opgenomen.

Lesmethode 2 is een causaal netwerk. Dit is meer voor de sterke geschiedenisklassen en een uitdagend project. Dit is ook meer geschikt voor klassen die meerdere uren geschiedenis in de week hebben. Leerlingen kiezen een thema en werken rondom een onderzoeksvraag hun antwoord uit in een schematische vorm. De leerkracht kan ook voor één thema kiezen, waar de hele klas zich mee gaat bezighouden in groepjes.

Beide lesmethodes hebben gemeen dat het in de lessen draait om samenwerking en werken aan geschiedkundige vaardigheden.

De werkvormen hoekenwerk en mindmap zullen eerst apart besproken worden, evenals wat een causaal netwerk nu precies is. Alle materialen zijn te vinden op de website www.byzantiumindeklas.weebly.com, het is gratis te downloaden!

3 Causaal netwerk

Causaal redeneren is niets anders dan verbanden leggen tussen oorzaken en gevolgen. Leerlingen leren causale verbanden te leggen binnen hetzelfde tijdvak, maar ook tussen verschillende tijdvakken. (Claassen & Groot, 2016, p. 12 – 44) In het kader van het NRO-project 'De feiten voorbij' zijn er een zestiental lessen ontwikkeld, die causaal redeneren toepassen. Voor een volledig overzicht van de lessen van het project 'De feiten voorbij' verwijs ik u graag naar de website: <http://www.expertisecentrum-geschiedenis.nl/de-feiten-voorbij/intro/>.

3.1 Het causaal netwerk in de les

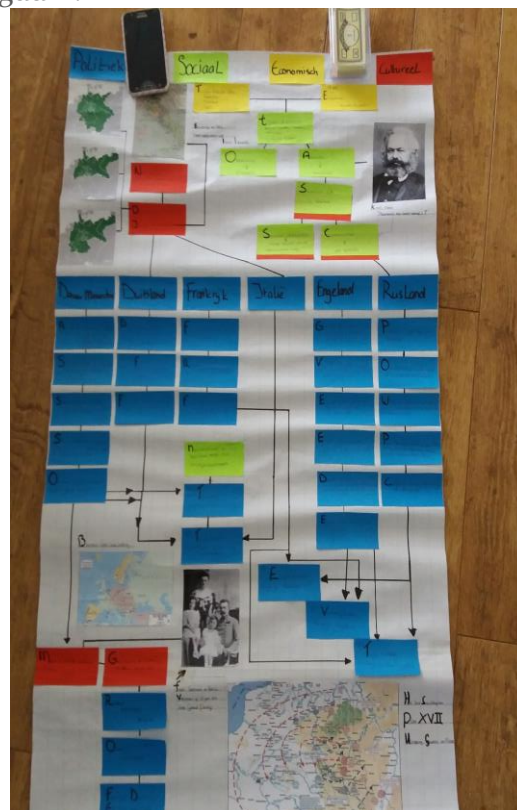
Voor het causaal netwerk tijdens de lessen over het Byzantijnse Rijk, wordt gebruik gemaakt van een gecombineerde variant. De leerlingen delen de informatie eerst op in de vier domeinen: politiek, sociaal, cultureel en economisch. Sommige oorzaken kunnen geplaatst worden in meerdere domeinen. De leerlingen gebruiken gekleurde kaartjes, waarop ze informatie of gebeurtenissen vastleggen. Elke kleur staat voor een van de domeinen, bv. blauwe kaartjes staan voor politiek. Maak hier in de klas duidelijke afspraken over, dit om verwarring te voorkomen. Vervolgens leggen de leerlingen de kaartjes in een schematische vorm. Zie figuur 1.

Het is dus ook toegestaan dat leerlingen eigen afbeeldingen toevoegen. Graag zelfs! Afbeeldingen, tabellen, kaarten dienen wel in functie te staan van het onderwerp en ter aanvulling van het causaal netwerk.

3.2 Waarom een causaal netwerk?

Het gebruik van een causaal netwerk als opdracht heeft een tweetal voordelen:

1. Causaal redeneren wordt steeds vaker tijdens lessen gebruikt. Leerlingen leren uit informatie oorzaken en verbanden te herkennen en ze te koppelen. Causaal redeneren kan op verschillende manieren in op zijn eigen staande manieren of in gecombineerde vormen. Voor meer informatie over causaal redeneren, verwijs ik u naar de colofon achterin deze bundel.

Figuur 1 Causaal netwerk

2. Het is een prima manier om leerlingen te laten samenwerken in groepjes. Bovendien vormt het een goede voorbereiding op het hoger en universitaire onderwijs, waar veelal gebruik wordt gemaakt van groepswerken.

4 Hoekenwerk

De theorie van hoekenwerk is in eerste instantie uitgewerkt voor het lager onderwijs. Hooijmaaijers (1998, pp. 19 – 27) schreef voor de pabo¹ een handleiding over hoe te werken in hoeken in het lager onderwijs. De praktijk leert echter, dat deze werkvorm steeds vaker ook in het secundair onderwijs wordt toegepast. De manier waarop het wordt toegepast is natuurlijk anders dan in het lager onderwijs. Dit vanwege de manier waarop het lager onderwijs anders is ingedeeld dan het secundair onderwijs.

Hoewel op een aantal punten anders, blijft de kern van hoekenwerk hetzelfde: leren is een actief en constructief proces. Wat een hoekenwerk dan hieraan kan bijdragen:

- Leren in hoeken is motiverender en uitdagender.
- Leren in hoeken zorgt voor meer activatie van de leerlingen.
- Leren in hoeken speelt in op de verschillen tussen de leerlingen: differentiatie.

Leerlingen leren in een hoekenwerk gebruik te maken van elkaars zwakten en sterktes. Er zit een competitief element in (wie is als eerste klaar met alle hoeken of wie heeft de meeste hoeken). De leerlingen weten de lesstof beter te herproduceren tijdens een toets. Ze werken efficiënt samen om zoveel mogelijk te doen en zover mogelijk binnen de tijd te komen.

Het hoekenwerk voor het Byzantijnse rijk is verdeeld in de volgende vier hoeken:

- Algemeen deel (situeren in tijd en ruimte)
- Socio-politiek
- Socio- cultureel
- Socio- economisch

De bedoeling is dat leerlingen binnen 10 minuten de opdrachten per hoek maken en hebben nagekeken. De leerkracht kan de tijd visualiseren door bijvoorbeeld een tikkende klok te projecteren. Indien er geen beamer in het klaslokaal aanwezig is, kan ook een kookwekker of timer via de telefoon gebruikt worden.

¹ De pabo is in Nederland de opleiding voor leerkrachten lager onderwijs.

5 Mindmap

Een mindmap is een samenvatting in de vorm van een diagram. Het is opgebouwd uit begrippen, teksten, plaatjes of relaties met in het midden een centraal thema. Tijdens de les met het hoekenwerk krijgen de leerlingen een mindmap als synthese aangereikt. De leerkracht kan er ook voor kiezen dit zelf te doen met de leerlingen. Wanneer een klas het causaal netwerk doet, zou een leerkracht de mindmap als extra opdracht kunnen meegeven. Leerlingen maken dan van hun schema ook een samenvatting.

Een mindmap zorgt ervoor dat de les overzichtelijk is samengevat. Er zijn verschillende manieren om een mindmap vorm te geven. Overigens is dit toepasbaar op alle onderwerpen. Twee vormen die op het Byzantijnse Rijk toepasbaar zijn:

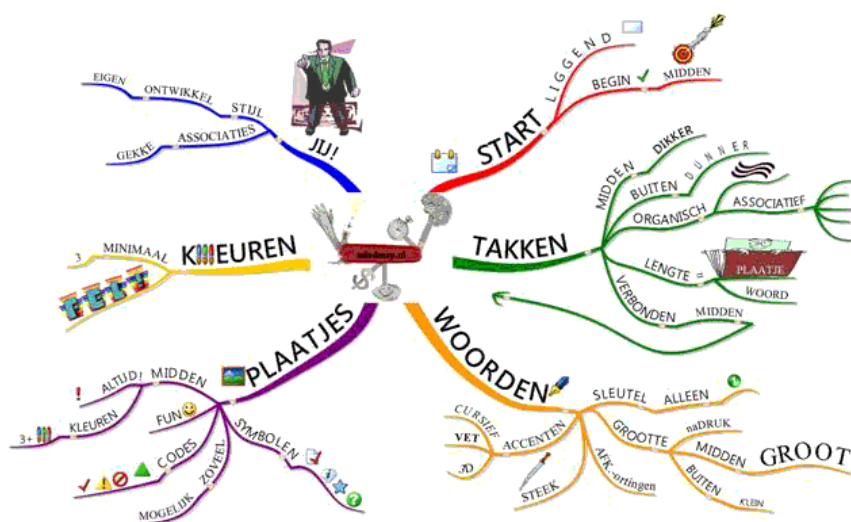
1. Mindmapping
2. Concept mapping

De uitleg van deze manieren van mindmapping komen uit het boek *Mind the map* van Tommy Opgenhaffen. Voor meer informatie of tips, verwijs ik u graag naar dit boek.

5.1 Mindmapping

Het opstellen van een mindmap is een van de bekendste manieren om informatie te visualiseren. Via een netwerk van takken, sleutelwoorden en/of symbolen wordt informatie gestructureerd en in kaart gebracht. Een ander woord voor de mindmap is spinschema (Opgenhaffen, 2015, pp. 127-134).

Bij een mindmap is er sprake van één centraal thema: het Byzantijnse Rijk. Vanuit dit centrale thema vertakt zich een netwerk met hoofdideeën. Via vertakkingen op verschillende niveaus, wordt de mindmap uitgewerkt. Om relaties of begrippen te verduidelijken, worden vaak felle kleuren, pijlen of symbolen gebruikt.

Figuur 2 Voorbeeld mindmap

Onderstaand een stappenplan van Opgenhaffen voor het maken van een mindmap. Dit kan handig zijn voor leerlingen die weinig ervaring hebben of minder vaak een mindmap maken.

Stappenplan mindmap

Stap 1. Neem een blanco blad en leg het dwars. Er mogen geen ruitjes of lijntjes op het blad staan, dit zorgt ervoor dat je geneigd bent om op de lijntjes te gaan schrijven. Dat is juist niet de bedoeling. Het helpt juist om structuur aan te brengen, als er niet op de lijntjes wordt geschreven. Nu kan de leerling zelf bepalen hoeveel ruimte er tussen de begrippen ontstaat.

Stap 2. Noteer het hoofdonderwerp in het midden van het blad. Bijvoorbeeld 'Byzantijnse rijk', 'Constantinopel', 'Byzantijnse keizers' etc. Geef het een kleur of maak er een afbeelding bij, om duidelijk te maken dat dit het centrale onderwerp is.

Stap 3. Bepaal je hoofdideeën. Dit zijn de sleutelwoorden die op de hoofdtakken terecht komen. Bijvoorbeeld: politiek, economie, sociaal, cultureel. Met deze begrippen wordt de structuur van de mindmap vastgelegd, maar tegelijkertijd fungeren ze als kapstokken waar meer informatie aan kan worden opgehangen. Beperk het aantal hoofdideeën tot zeven en noteer ze in één woord.

Stap 4. Teken voor elk hoofdidee van het centrum een dikke hoofdtak. Vermijd strakke en rechte lijnen, maak er een echte tak van. Geef elke tak voldoende ruimte, dit om te voorkomen dat je klein moet schrijven en de mindmap onoverzichtelijk wordt. Zorg ervoor dat elke tak ongeveer even lang is als het begrip dat erop wordt genoteerd. Het kan handig zijn eerst het hoofdidee te noteren en dan pas de tak te tekenen. Voor beter onderscheid, kun je elke tak een eigen kleur geven.

Stap 5. Beperk je tot één woord per tak. Dit biedt meer flexibiliteit en mogelijkheid om verdere vertakkingen te maken. Laat je woorden nooit boven of onder de takken zweven. Hoe korter bij de tak, des te duidelijker de verbintenis waaraan het is verbonden. Tip: gebruik dikke (hoofd)letters in dezelfde kleur als de tak waartoe het behoort. Arceren van het begrip kan natuurlijk ook.

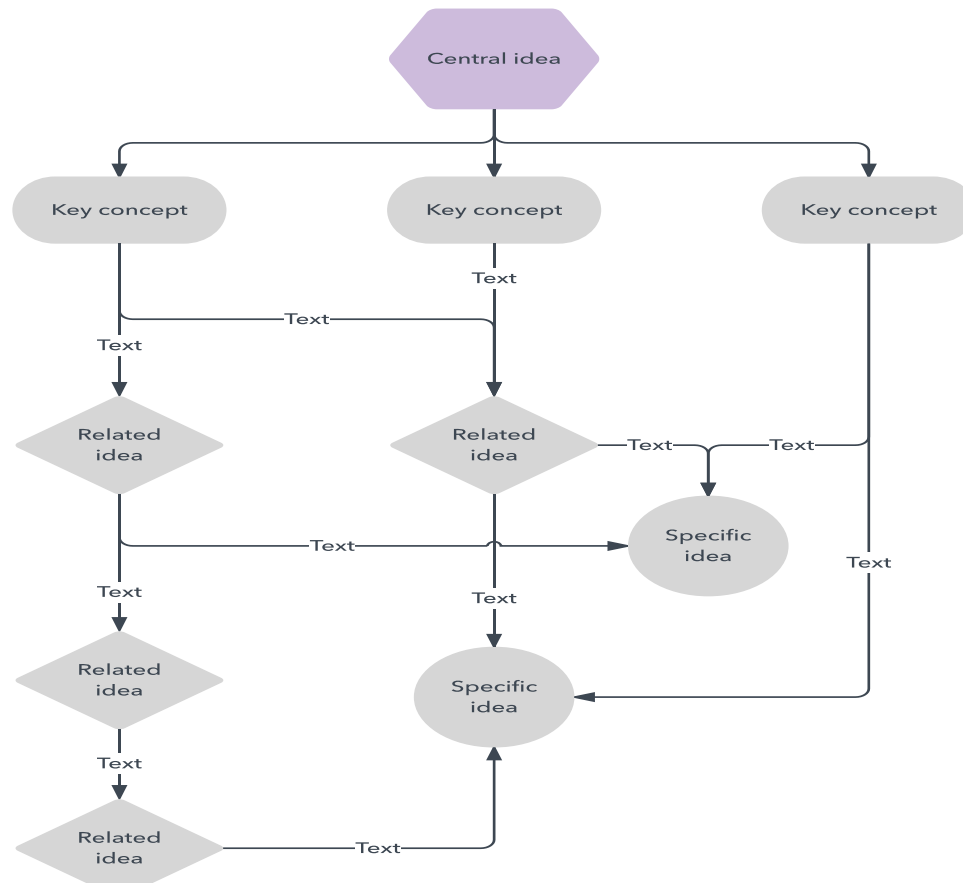
Stap 6. Hoe meer vertakkingen je maakt, des te dunner wordt de tak. Zorg er wel voor dat ze verbonden blijven met de hoofdtak.

Tips.

1. Voeg tekeningen/afbeeldingen toe ter illustratie. Het kan helpen om de inhoud beter te onthouden.
2. Volgorde speelt geen rol. Vind je het fijner om een volgorde aan te houden, nummer dan de takken.
3. Om duidelijk te maken welke informatietakken bij elkaar horen, kun je om de groep takken een wolk tekenen.

5.2 Concept mapping

Voor de leerkracht die eens een andere mindmap methode wil uitproberen. Bij concept mapping wordt gebruikt gemaakt van een strategie om kennis te organiseren en grafisch weer te geven. Soms wordt dit principe ook een begrippenkaart genoemd (Opgenhaffen, 2015, pp. 82 – 92).

Figuur 3 Voorbeeld conceptmap

Een concept map geeft het antwoord samengevat op de onderzoeksvraag/ probleemstelling. Concepten die met elkaar gerelateerd zijn, worden via begrippen met elkaar verbonden.

Concept mapping is niet alleen te gebruiken voor een schematische samenvatting. Het kan ook voor de volgende doelen tijdens de les worden ingezet:

- (Voor)kennis in kaart brengen van leerlingen.
- Als hulpmiddel bij brainstormsessies of klasdiscussies.
- Voor het presenteren van informatie.

Onderstaand een beknopt stappenplan voor het maken van een concept map:

Stappenplan conceptmap

Stap 1. Stel een onderzoeksvraag op. In het geval van het Byzantijnse Rijk kan dit zijn: Hoe zag het Byzantijnse rijk eruit?

Belangrijk voor een concept map is, dat de onderzoeksvraag dynamisch is. Dit kan bereikt worden door een vraag te laten beginnen met welke of waarom. Een vraag die begint met hoe of wat kan leiden tot een statische concept map. Statisch wil zeggen dat de concept map dan vooral beschrijvend is.

Stap 2. Noteer de belangrijkste concepten. Maak een lijst met een aantal concepten die belangrijk (kunnen) zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Begin met een klein aantal concepten, ongeveer vijftien. Later kunnen er nog altijd concepten worden toegevoegd.

De concepten kunnen uit gevonden informatie worden gehaald. Stimulerende vragen hierbij kunnen zijn: 'Wie?', 'Wat?' of 'Waar?'. Begin ze niet meteen op een vel in een concept map te schrijven, maar schrijf ze op losse kaartjes.

Stap 3. Rangschik de kaartjes met concepten. Hou de context van je concept map in gedachten. Bovenaan worden de algemene of alomvattende contexten geplaatst. Het kan zijn dat er maar één concept bovenaan staat, maar het is ook goed mogelijk dat dit meerdere concepten zijn. Werk van de boven geplaatste concepten een hiërarchische vorm uit. Dit mag ook in de vorm van een cirkeldiagram of flowchart. Concepten die nauw met elkaar verwant zijn of verband hebben, plaats je dicht bij elkaar.

Stap 4. Verbind de verwante concepten en benoem de relatie. Met pijlen geef je de richting van de relatie aan. Voeg aan elke verbindingslijn één of meerdere verbindingswoorden toe. Op deze manier wordt de relatie tussen de concepten optimaal beschreven. Tip: houdt de verbindingswoorden zo kort mogelijk. Meestal zijn verbindingswoorden een werkwoord.

Stel nu de volgende vraag: 'Klopt het dat...?' om te controleren of de stelling die nu is ontstaan geldig is. Beperk je hierbij tot het bepalen van de belangrijkste relaties die leiden tot het antwoord op de onderzoeksvraag. Het is **niet** de bedoeling om alle concepten met elkaar te verbinden.

Stap 5. Kijk of er crosslinks te ontdekken zijn, tussen de concepten uit verschillende hiërarchische niveaus. De verbanden die nu worden ontdekt, helpen om duidelijk te maken hoe de verschillende domeinen met elkaar gerelateerd zijn. Deze nieuwe verbanden kunnen leiden tot nieuwe inzichten.

Stap 6. Voeg specifieke voorbeelden toe. Onder elk conceptlabel kan er, indien gewenst, een specifiek voorbeeld worden toegevoegd. Bijvoorbeeld: bij het concept Byzantijnse kunst, kan als specifiek voorbeeld mozaïekschilderijen worden geschreven. Noteer het voorbeeld telkens onder het kader van het desbetreffende concept.

Stap 7. Verfijnen. Bekijk de concept map: is deze compleet of mist er nog informatie? Moeten sommige concepten uitgebreider of juist wat minder informatie bevatten, etc.

6 Lesmethode 1: het Byzantijnse rijk in een hoekenwerk

Voor de leerkracht die dit onderwerp graag wil behandelen, maar er niet uitgebreid bij wil stilstaan. Voor de klas die wat minder goed is in geschiedenis.

Tijdens deze les doen leerlingen een hoekenwerk. Tijdens vier hoeken met opdrachten, maken ze kennis met het Byzantijnse Rijk in een notendop. Aan het einde van de les krijgen de leerlingen een mindmap aangereikt als synthese van de les.

6.1 Lesopbouw

Afhankelijk hoe snel leerlingen werken, kan de les in 1 á 2 lessen worden doorlopen.

Instap: Tijdens de instap van de eerste les worden de groepen gevormd. De leerlingen krijgen kaartjes met elk een begrip. De begrippen die bij elkaar horen vormen een groep. De leerlingen moeten dus elkaar zien te vinden om een groep te vormen. **Tip: laat de leerlingen die samen de juiste groep hebben gevormd, alvast hun tafeltjes bij elkaar zetten.**

Duur: 10 minuten.

Uitvoering: Voor het hoekenwerk is er een onderzoeksvraag met drie deelvragen. Elke groep krijgt een hoek met behorende deelvraag, uitgezonderd het algemene deel. Ze krijgen 10 minuten om de deelvraag af te ronden. Zijn ze klaar? Dan mag 1 iemand van de groep een antwoordvel komen halen. Is een groep binnen de tijd klaar? Dan mogen ze een volgende deelvraag maken. Zie paragraaf 6.2 voor verdere uitwerking van de onderzoeksvraag.

Duur: 10 minuten per hoek.

Kijk klassikaal de deelvragen na. Als het goed is heeft elke groep een antwoord geformuleerd op hun deelvraag. Samen komen ze tot het antwoord van de onderzoeksvraag. Aan het einde van de nabespreking ontvangen ze de samenvatting in de vorm van een mindmap.

Duur: restant van de les.

Afsluiting: Er zijn twee opties om de les mee af te sluiten.

Optie 1: vragen naar de ervaring om de les op deze manier in te vullen.

Optie 2: het laten maken van een woordzoeker.

Beide opties gebruiken kan natuurlijk ook.

Duur: 10 minuten.

6.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

De onderzoeksvraag voor deze les is als volgt:

Hoe zag het Byzantijnse rijk eruit?

De leerlingen onderzoeken elk een deelvraag die leidt tot het antwoord op de onderzoeksvraag. De deelvragen per hoek zijn als volgt:

Socio- Politiek: Hoe zag de politiek uit binnen het Byzantijnse rijk?

Socio- Cultureel: Hoe zag de cultuur uit binnen het Byzantijnse rijk?

Socio – Economisch: Hoe zag de economie uit binnen het Byzantijnse rijk?

De leerlingen ontvangen allemaal een werkbundel waarin een algemeen deel en alle deelvragen zijn opgenomen. De werkbundels kunnen, voordat ze worden uitgedeeld, worden voorzien van een merkje. Zo is het voor de leerlingen in de groep duidelijk welke deelvraag zij zich als eerste mee bezighouden.

6.3 Materiaal

Voor deze les zijn nodig:

- Begrippenkaartjes;
- Werkbundels Byzantijnse Rijk;
- Verbetersleutel werkbundel;
- Woordzoeker;
- Mindmap.

7 Het Byzantijnse rijk in een causaal netwerk

Het causaal netwerk neemt een aantal lessen in beslag. De bedoeling is dat leerlingen ook thuis aan de opdracht werken. Het is aan de leerkracht om te kijken hoeveel begeleidingsuren er nodig zijn. (Afhankelijk van de klas.) Al het lesmateriaal is te verkrijgen via www.byzantiumindeklas.weebly.com.

7.1 Lesopbouw

De opbouw van deze lessen zijn gebaseerd op een 50 minuten lesrooster:

Les 1: inleiding

Instap: Woordzoeker. De woordzoeker bevat een aantal woorden die gelinkt zijn aan het Byzantijnse Rijk. De bedoeling is om te kijken of leerlingen enkele begrippen herkennen en de link kunnen leggen met de les. Deze opdracht mag per twee worden gemaakt.

Duur: 10 minuten.

Uitvoering: Er volgt eerst een introductie over het Byzantijnse Rijk. De volledig uitwerking is te vinden in de bijbehorende lesvoorbereiding.

Duur: 15 – 20 minuten.

Maak groepjes van maximaal 6 leerlingen. Het aantal groepen is afhankelijk van het aantal leerlingen in de klas. Overloop de PowerPointpresentatie. Leg vervolgens de opdracht van het causaal netwerk uit. Neem hier het restant van de lestijd voor. Zie paragraaf 7.6 voor de volledige opdracht van het causaal netwerk. Deel de materialen pas de volgende les uit.

Duur: 10 – 15 minuten.

Afronding: Afspraken maken voor de volgende les. Eventueel nog beantwoorden van vragen door leerlingen.

Duur: 5 minuten.

Les 2 en verder: begeleiding

Instap: Even nog een keer de opdracht herhalen. Maak afspraken met betrekking tot het gebruik van kaartjes, inleverdatum etc. Overloop ook het beoordelingsformulier en het peer-assessment met de leerlingen, zodat ze weten waar ze op moeten letten.

Duur: 10 minuten.

Uitvoering: Tijdens de les werken de leerlingen aan hun causaal netwerk. Voor deze les hebben ze al informatie moeten opzoeken. De docent kan tijdens deze les de groepen helpen en eventueel bijsturen. Deel tijdens deze les de materialen uit.

Duur: 40 minuten.

7.2 Materialen

Voor deze lessenreeks zijn de volgende materialen nodig:

- Woordzoeker
- 4 verschillende kleuren kaartjes of post-its. Deze hebben de leerlingen nodig om het causaal netwerk mee te maken.
- Flip-overvellen. Voor elke groep 1 vel. Hier wordt het causaal netwerk op gemaakt.
- Informatiebundels.

7.3 Causaal netwerk – de opdracht

Voor de leerlingen:

Stap 1

Maak groepjes van max. 6 leerlingen. Kies een van de thema's uit. Elk thema heeft een onderzoeksvraag of verzin zelf een onderzoeksvraag. Dit staat in je infobundel. Geef aan je docent door welke vraag jullie hebben gekozen.

Stap 2

Voor de volgende les zoek je informatie op over jullie thema. Deze informatie neem je mee naar de les, zodat je tijdens de les aan het causaal netwerk kunt werken. Onderzoek je thema en verdeel de oorzaken en gevolgen in de 4 domeinen: politiek, sociaal, cultureel en economisch. Je mag ook de informatie uit de infobundel nemen ter aanvulling van je eerder opgezochte materiaal.

Stap 3

Verwerk de informatie in een oorzaak-gevolg structuur: het causaal netwerk. Soms kan een oorzaak/gevolg zich in meerdere domeinen bevinden. Elk domein heeft zijn eigen kleur kaartje:

Politiek =
Sociaal =
Cultureel =
Economisch =

Zorg dat je deze legenda bovenaan je causaal netwerk plakt.

Wanneer een oorzaak of gevolg zich in meerdere domeinen afspeelt, dan plak je meerdere kaartjes op elkaar. Wel op een manier, zodat je alle kleuren van de kaartjes kunt zien. ***Het kan voorkomen dat informatie juist niet in alle domeinen voorkomt. Dit domein benoem je wel in de legenda, maar daar hoef je dan voor de rest niets mee te doen.***

Schrijf enkel de hoofdzaken op de kaartjes en zeker niet te veel! Als er te veel informatie op een kaartje staat, dan wordt deze onoverzichtelijk. Kijk of je de informatie dan niet kunt splitsen en verdelen over meerdere kaartjes.

Stap 4

Werk goed samen! Jullie gaan elkaar ook beoordelen voor jullie samenwerking. Deze beoordeling gaat via een peer-assessment. Zie de volgende bladzijde voor uitleg.

Peer-assessment

Jullie gaan elkaar beoordelen door punten te geven, ook jezelf.

Groep van 6 leerlingen: **50** punten verdelen over de hele groep.

Groep van 5 leerlingen: **40** punten verdelen over de hele groep.

Groep van 4 leerlingen: **30** punten verdelen over de hele groep.

Je geeft hele punten, geen halve (dus 1 en niet 1,5). Je vult onderstaand formulier zelfstandig in en niet met de groep. Deze beoordeling telt mee voor het totaalcijfer.

Thema:.....

Naam:	Initiatief	Inzet en doorzettingsvermogen	Nakomen van afspraken	Samenwerking	Totaal

Initiatief: Beoordeel of iedereen ideeën heeft aangedragen of het initiatief nam om samen te werken aan de opdracht.

Inzet en doorzettingsvermogen: Beoordeel elkaars inzet voor de opdracht en of de groepsleden doorwerken, ook als het moeilijk is.

Nakomen van afspraken: Beoordeel of de groepsleden de gemaakte afspraken zijn nagekomen. Bijvoorbeeld: afspraken om samen te komen of informatie aan te leveren.

Samenwerking: Beoordeel of de samenwerking in de groep goed verliep. Werkte iedereen even veel of waren er groepsleden die te weinig of juist te veel deden?

Voor de docent:

Neem bovenstaande stappenplan met de leerlingen door. Elk groepje krijgt nog een informatiepakket aansluitend bij hun gekozen thema. Hier staan ook de onderzoeksvragen/ probleemstellingen in. De thema's staan uitgewerkt in hoofdstuk 8. Neem ook het peer-assessment met de leerlingen alvast door.

7.4 Beoordeling

U kunt ervoor kiezen om de het causaal netwerk en de samenwerking te beoordelen. Indien u hiervoor kiest, is dit een voorbeeld van de verdeelsleutel:

0/20 causaal netwerk

0/30/40/50 samenwerking, wordt herleid tot een cijfer 0/5

Het totaalcijfer is dus 0/25.

Het causaal netwerk is een gezamenlijk cijfer.

Het peer-assessment om de samenwerking te beoordelen, is een individueel cijfer.

Bij het peer-assessment krijgt elke leerling 30/40/50 punten die verspreid worden over de groep. Ze moeten dus ook zichzelf beoordelen over hoe zij hebben gefunctioneerd.

Het gecombineerde cijfer 0/25 is terug te herleiden tot een cijfer 0/10 of 0/20.

8 Thema's van het causaal netwerk

In dit hoofdstuk worden de thema's besproken, die de leerlingen kunnen kiezen voor hun causaal netwerk. De leerlingen ontvangen per thema een uitgewerkt informatiepakket. Dit informatiepakket bevat ook de onderzoeksvragen/probleemstellingen.

Thema 1: Byzantijns grondgebied

De ontwikkeling van het Byzantijnse grondgebied is interessant om te volgen. Het geeft onder andere aan, hoe het verging met het rijk. Leerlingen gaan opzoek naar hoe het mogelijk was, dat het Byzantijnse Rijk zo kon uitdijen. Daarnaast onderzoeken ze ook weer de afname van het grondgebied en welke rol de islam daarbij speelt.

Keuze onderzoeksvragen/probleemstellingen:

- Hoe heeft het Byzantijnse grondgebied zich ontwikkeld?

Thema 2: Byzantijns bestuur

Leerlingen onderzoeken het Byzantijnse bestuur: hoe werd het rijk bestuurd? Leerlingen onderzoeken bij wie de daadwerkelijke macht lag en wat de rol van de keizers is geweest in het bestuur.

- Welke rol speelden keizers in het Byzantijnse bestuur?
- Hoe functioneerde het bestuur in het Byzantijnse Rijk?

Thema 3: de kerk

Het geloof was zeer sterk aanwezig in het Byzantijnse Rijk. Door de eeuwen heen, heeft het christendom zich anders ontwikkeld. Leerlingen onderzoeken de invloed van de kerk op de Byzantijnse samenleving en hoe het mogelijk was dat er een scheuring binnen het christendom kwam.

- Waarom heeft het christendom zich anders ontwikkelt in het Byzantijnse Rijk?

Thema 4: Byzantijnse kunst

Het Byzantijnse Rijk staat bekend om haar prachtige kunst. Met deze prachtige kunst is ook het iconoclasme verbonden. Ondanks dat vele kunstwerken verloren zijn gegaan, is in de rest van Europa ook nog een deel bewaard gebleven. Leerlingen onderzoeken waarom de Byzantijnse kunst bijzonder is en welke invloed het heeft gehad op de rest van Europa.

- Wat is Byzantijnse kunst?

Byzantijnse keizerinnen: Irene/ Theodora / Zoë

De leerlingen kiezen een van bovenstaande keizerinnen. Mochten er nu meer dan vijf groepen zijn, dan kan dit thema dus drie keer gekozen worden. Keizerinnen van het Byzantijnse Rijk waren niet altijd van adel en kwamen van heinde en verre naar het hof. Een aantal van hen had een grote invloed aan het hof, maar ook in het bestuur. Leerlingen onderzoeken de rol/positie van de keizerinnen en hoe groot hun invloed reikte.

- Welke invloed had Irene/ Theodora/ Zoë in het Byzantijnse Rijk?
- Hoe kon Irene/Zoë de macht overnemen?

Literatuurlijst

Drie van, J. (2013). Hoe bepalen we wat belangrijk is om te leren? *Kleio*, 5.

Expertisecentrum geschiedenis. *De feiten voorbij*. Geraadpleegd op 05-02-2018, via <http://www.expertisecentrum-geschiedenis.nl/de-feiten-voorbij/intro/>

GeschiedenisVandaag. (2018). *Historisch denken en redeneren*. Geraadpleegd op 06-02-2018, via <https://www.geschiedenisvandaag.nu/historisch-denken-en-redeneren-2/>

Hoogeveen, P. (2014). *Het didactisch werkvormenboek*. Koninklijke van Gorcum

Hooijmaaijers, T. (1998). *Werken in hoeken*. Heeswijk – Dinther: Uitgeverij Esstede.

Opgenhaffen, T. (2015). *Mind the map*. Uitgeverij Lannoo.

Figurenlijst

Figuur 1 Causaal netwerk	4
Figuur 2 Voorbeeld mindmap	6
Figuur 3 Voorbeeld conceptmap	8

Figuur 1: eigen archief.

Figuur 2: Studybuddy. (2019). *Hoe jij effectiever studeert met Mind Maps*. Geraadpleegd op 27-01-2019, via <https://mijnstudybuddy.nl/mind-maps/>

Figuur 3: Lucidchart. (2019). *Wat is een concept map?* Geraadpleegd op 27-01-2019, via <https://www.lucidchart.com/pages/nl/wat-is-een-concept-map?a=o>

Verantwoording omslag

De foto op de omslag geven keizer Justinianus en zijn vrouw keizerin Theodora weer. De foto is genomen van de mozaïeken waarop beiden zijn afgebeeld in de San Vitale te Ravenna, Italië.

Justinianus wordt gezien als de laatste 'echte' Romeins Byzantijnse keizer. Na zijn heerschappij beweegt het Byzantijnse rijk zich richting de middeleeuwen.

Justinianus en Theodora waren niet voorbestemd om de troon te bestijgen, maar door een loop van omstandigheden zijn ze het meest aanbeden keizerspaar in de Byzantijnse geschiedenis. Een klein eerbetoon aan de keizer (en zijn uitzonderlijke vrouw) die de basis heeft gelegd voor wetgeving, waarop menig wetboek is gebaseerd.

Colofon

Deze docentenbundel is geschreven in het kader van de bachelorproef 'Het Byzantijnse rijk, een verrijking in de klas' en maakt onderdeel van het ontworpen materiaal. De bachelorproef is een opdracht van Hogeschool PXL, Education te Hasselt ter afsluiting van de opleiding Leraar Secundair Onderwijs.

De bundel is geschreven door A. Doumen.

Omslagontwerp en lay-out: A. Doumen, Maastricht

Drukwerk: Albelli

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Anouk Doumen.

(Mail via www.byzantiumindeklas.weebly.com/contactgegevens)